

PIESE ORNAMENTALE INEDITE DE LA CAPIDAVA

Ioan C. OPRÎȘ*
Tiberiu POTÂRNICHE*

Keywords: brooches, bronze, ornaments, Capidava, necropolis.

Cuvinte cheie: fibule, bronz, ornamente, Capidava, necropolă.

Abstract: *Archaeological research conducted in the campaign of 1977 in Roman-Byzantine necropolis from Capidava gave good results on the funeral horizon of the fourth century. Some of the graves investigated in this campaign have included in their inventory clothing bronze accessories that were in good preservation status. The lot includes 7 late Roman brooches from 'cross-like' type with onion-shaped knobs. Beside this, discussion concerns a miniature high quality bronze eagle, found inside the fortress in unspecified conditions. The entire lot remained unpublished until today and in the absence of stratigraphical data, these bronze pieces were analyzed typological and chronological, being accompanied by a metallographic analysis report to complete the informations regarding economical and social life at Capidava during the late roman period.*

Rezumat: *Cercetările arheologice desfășurate în campania din anul 1977 în necropola romano-bizantină de la Capidava au oferit rezultate notabile referitoare la orizontul funerar al secolului al IV-lea. Câteva din mormintele cercetate în această campanie au cuprins în inventarul lor accesorii metalice vestimentare aflate într-o stare de conservare deosebită. Este vorba despre un lot de 7 fibule romane târzii, clasificate în categoria fibulelor cu capete de ceapă. Alături de acestea discuția vizează și un vultur miniatural din bronz, de foarte bună calitate, descoperit în interiorul cetății în condiții nespecificate. Rămase inedite până astăzi și în absența datelor de ordin stratigrafic, aceste piese au fost analizate sub aspect tipologic și cronologic, fiind însoțite și de un buletin de analiză metalografică pentru a completa informațiile cu privire la viața economică și socială în perioada romană târzie la Capidava.*

Contribuția noastră se referă la un număr de șapte fibule din bronz și alamă,

* Ioan C. OPRÎȘ, Universitatea din București, Facultatea de Istorie, Seminarul de Arheologie "Vasile Pârvan", Bd. Regina Elisabeta, nr. 4-12, 731, București; e-mail: ioanopris@gmail.com; Tiberiu POTÂRNICHE, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Piața Ovidiu nr. 12, Constanța, 900745, e-mail: tiberiupotarniche@gmail.com

cât și la un vultur miniatural turnat în bronz de foarte bună calitate, toate descoperite cu mai multe decenii în urmă la Capidava. Fibulele prezentate în rândurile de mai jos au apărut în morminte din sec. IV p.Chr. (M. 3, 12, 13, 17, 18, 19, 20) ale necropolei romane târzii, aflată la est-sud-est de cetate, în cursul săpăturilor din campania 1977 ale lui Valeriu Cheluță-Georgescu. Publicarea pieselor, în condițiile în care documentația de șantier a defunctului descoperitor nu se păstrează decât parțial (existând, totuși, un plan de situație cu poziția topografică a majorității mormintelor), vine să întrească într-o oarecare măsură cunoașterea orizontului funerar al sec. IV la Capidava.

Fibulele au fost grupate în trei categorii, în funcție de dimensiuni: piese mari (vezi catalog, nr. 1-4), mijlocii (nr. 5-6) și, în sfârșit, mici (nr. 7). Cele din ultimele două categorii, în mod sigur cea mică, par să fi fost asociate cu personaje feminine. Aliajul din care au fost realizate, cât și elementele decorative, tehnologice pledează pentru o producție locală. Este greu de spus dacă personajele cărora le-au aparținut fibulele mari sunt militari sau doar simpli locuitori ai cetății de la Capidava, dat fiind faptul că asemenea piese sunt foarte răspândite pentru orizontul cronologic respectiv, într-un spațiu geografic extins din cuprinsul Imperiului. Fără a intra în detalii legate de datare, unele dintre cele șapte fibule prezintă foarte bune analogii în zonele învecinate, respectiv cu exemplarele de la Kapitan Dimitrievo, regiunea Pazardžik, descoperite într-un mormânt cu monede, între care cea mai târzie este de la Constantin II (337-340). Asemenea piese apar în Pannonia și în Raetia, fiind date între anii 310-350¹. Cât despre vulturul miniatural amintit, acesta a fost descoperit în condiții nespecificate, în interiorul fortificației de la Capidava (în sectorul V al cetății, în anul 1974) și aparține, după toate probabilitățile, unui orizont cronologic anterior, datat în cursul sec. II-III p.Chr.

Cele șapte fibule și mica *aquila* din bronz au putut fi analizate prin metoda XRF la Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei” (IFIN) în 2007, în cadrul proiectului CEx ARCHAOMET - “Studii de arheometalurgie folosind metode analitice nucleare asupra unor obiecte de aur, argint și bronz din patrimoniul muzeal românesc” PC-D10-PT00-16, coordonat de dr. Bogdan Constantinescu². Între obiectivele științifice ale acestui proiect de cercetare pot fi amintite alcătuirea unei baze de date și analizarea unor noi piese din metal nobil și comun de epocă romană, romană târzie, romano-bizantină și a migrațiilor, cu intenția de a realiza un tablou comparativ cât mai variat din punct de vedere cronologic și geografic, în măsură a evidenția eventuale deosebiri/asemănări din punct de vedere al compoziției aliajului și provenienței materiei prime, al tehnologiei, centrelor artisanale și, în sfârșit, al distribuției pieselor.

În privința cercetării necropolelor de la Capidava, se cuvine amintit faptul că primele săpături în marginea de NV a ariei necropolei au fost efectuate de Gloria Ceacalopol în 1958-1959. Atunci, în două secțiuni largi de 2 m practicate în

¹ Vezi GENČEVA 2004, p. 114-115, tipul 24d; KELLER, 1971, p. 36.

² Piese prezentate aici sunt însoțite de un buletin de analiză – măsurări XRF și considerații de ordin tehnologic/ de proveniență (în anexă), semnat de dr. Bogdan Constantinescu și dr. Roxana Bugoi (IFIN).

grădina locuitorului Gheorghe Petcu, orientate NE-SV, care tăiau primul val al cetății romane târzii, au fost identificate mai multe morminte medio-bizantine, un mormânt roman-târziu, precum și un mormânt colectiv medio-bizantin, reprezentând probabil înmormântarea precipitată a unui grup străin de comunitatea locală, căzut în lupte în fața cetății³.

Săpăturile în spațiul funerar al Capidavei au fost reluate de către Valeriu Cheluță-Georgescu în 1975, cu prilejul construirii șoselei județene Cernavodă-Saraiu, care străbătea aria necropolei, afectând foarte multe morminte. Într-o fază inițială, cercetarea a avut caracter de salvare, neputându-se folosi niciun plan topografic de situație, nici trasee de săpătură metodice; mai mulți tumuli afectați de constructori au fost atunci deschiși în suprafață. Termenul de necropolă cuprinde de fapt patru structuri funerare de ansamblu distincte la Capidava: o necropolă tumulară hallstattiană (Babadag III); o necropolă tumulară romană care suprapune aria celei hallstattiene și în câteva cazuri îi refolosește tumulii; o necropolă plană, creștină, romană târzie și romano-bizantină; în sfârșit, o necropolă plană creștină medio-bizantină. În colțul de V al necropolei fuseseră construite, anterior extinderii înmormântărilor, termele primului castru roman din sec. II-III. S-au săpat 10 tumuli, dintre care numai ultimii 5 în sistemul profilelor axiale, precum și un mare număr de morminte plane. Săpăturile au fost întrerupte între anii 1983-1992, când eforturile lui Valeriu Cheluță-Georgescu s-au concentrat asupra termelor romane; în 1993-1997 s-a săpat tumulul 15. Începând din 1997, aria necropolei și termelor nu a mai constituit obiect de cercetare⁴.

*Zwiebelknopffibeln*⁵ sau fibulele „cu butoni la capete în formă de bulbi de ceapă”⁶ sunt cunoscute pentru teritoriul României mai ales grație descoperirilor cu caracter funerar: în provincia Scythia ele apar în mormintele de înhumăție din necropola de la Piatra Frecăței (*Beroe*)⁷, la *Callatis*⁸, Histria⁹, în necropolele Tomisului¹⁰, recent la Ibida¹¹, iar orizontul cronologic căreia îi aparțin se plasează

³ Vezi FLORESCU, FLORESCU, CEACALOPOL 1961, p. 571-579; FLORESCU, FLORESCU, CEACALOPOL 1962, p. 693-704.

⁴ CHELUȚĂ-GEORGESCU 1979, p. 179-182. Alte câteva prezentări asupra săpăturilor din necropola capidavensă, din nefericire rămase inedite și inaccesibile ca documentație științifică, au fost susținute de către descoperitor la diverse sesiuni științifice și simpozioane naționale și internaționale.

⁵ Vezi KELLER 1971, *passim*; PRÖTTEL 1989, p. 347-372; FISCHER 1988, p. 167-190; mai noi, pentru piesele descoperite în Bulgaria, vezi GENČEVA 2004, p. 114-115, pl. XX-XXIV.

⁶ HARHOIU 1973, p. 321-322.

⁷ VULPE & BARNEA 1968, p. 497, 548, fig. 60, 3; PETRE 1987, *passim*; PETRE 1964, p. 59-80.

⁸ VULPE & BARNEA 1968, p. 497, 547, fig. 59, 1; PREDĂ 1980, *passim*; IONESCU, ALEXANDRU, CONSTANTIN 2002-2003, p. 225-277; NUȚU & CHIRIAC 2012, p. 201-205.

⁹ NUBAR 1971, p. 199-215 (în special p. 204-206, fig. 5.3, 8-9).

¹⁰ LUNGU & CHERA-MĂRGINEANU 1982, p. 190, 193, pl. 2.3, 6.28 (datate 350-380 p.Chr. pentru fibula din M8 – pl. 2.3; datate către jumătatea sec. IV și în deceniile următoare pentru fibula din M37 – pl. 6.8); BUCOVALĂ & PAȘCA 1988-1989, p. 133, 139, 144, 156, pl. 4e, 10b: din M 100, mormânt de înhumăție, datat în sec. IV, cu monedă 330-335 p.Chr.; cea de-a doua piesă (pl. 10b) provine dintr-un mormânt, unde a fost descoperită în asociere cu două vase de sticlă și un opaiț caracteristice pentru sec. IV p.Chr.; NUȚU & CHIRIAC 2012, p. 201-205.

¹¹ Vezi (*L*)ibida – *Slava Rusă*, pliant al Institutului de Cercetări Eco-Muzeale din Tulcea, Consiliul Județean Tulcea, 2005 (o piesă din bronz aurit).

în cursul secolului al IV-lea p.Chr. Pentru cercetările în necropola romană târzie și romano-bizantină de la Capidava, o asemenea piesă era deja semnalată acum aproape trei decenii în urmă, cu ocazia săpăturilor lui Valeriu Cheluță-Georgescu¹². În mediul rural provincial ele apar și în *territorium Noviodunense*, unde mai multe asemenea exemplare au fost găsite, în nordul Dobrogei, cu ocazia săpăturilor lui V.H. Baumann. Așa este cazul așezării rurale de la Telița - Amza¹³ și, tot în apropiere, al centrului meșteșugăresc de olărit de la Telița - Valea Morilor, punctul "Hogea"¹⁴, în ferma romană din punctul "La Pod"¹⁵, precum și pe valea Teliței (la Frecăței¹⁶). O altă piesă cunoaștem și din săpături arheologice de salvare de la Noviodunum¹⁷. Fibule cu butoni la capete în formă de bulbi de ceapă mai pot fi întâlnite, ce-i drept cu o mai mică incidență, în context militar de sec. IV p.Chr., la Sucidava (Celei) în Oltenia¹⁸. O nouă și foarte interesantă serie de piese, descoperite la Iatrus (Krivina, în Moesia Prima), în context civil, urmează a fi în curând publicate¹⁹.

Dacă piesele de la Capidava, menționate mai sus, au fost realizate din bronz și alamă, sunt cunoscute și analogii din metal aurit sau chiar din aur, ultimele fiind, la rândul lor asociate contextelor funerare (vezi analogiile directe din metal prețios cunoscute în Moesia Secunda, la Durostorum, dar și în Scythia la Carsium)²⁰. Celebrul mormânt pictat din vecinătatea orașului antic Durostorum conține scene pictate, între care una înfățișând pe bogatul personaj înmormântat aici, purtând pe umăr o astfel de fibulă, dar și pe tânărul servitor care îi oferă mantia prinsă cu fibulă din acest tip²¹.

Ultima piesă, un vultur miniatural, descoperit în condiții neprecizate în sectorul V al cetății de la Capidava, în anul 1974, ar putea aparține categoriei *signa minora*, în eventualitatea în care ar fi o piesă cu caracter militar – vârful de insignă romană²². Vulturi din bronz, acvile-embleme romane cu caracter militar au mai apărut în zona noastră. Așa este cazul piesei (de 10.2 cm înălțime) de la Tirighina-Galați (Barboși)²³, pentru care se indică analogii păstrate în Galeriile Leuchtenberg sau Louvre. Exemplare identice, sunt cunoscute în castrul de la Răcari (jud. Dolj, colecția Gh. Georgescu din Caracal). În Dacia mai sunt înregistrate reprezentări

¹² CHELUȚĂ-GEORGESCU 1979, p. 180-181.

¹³ BAUMANN 1995 a. p. 78, 88, nr. 31-32, 62-63, pl. XLIV, 5-6 și pl. XXIV, 1, 3 (p. 125); XXV, 8 (p. 126).

¹⁴ BAUMANN 1995 b, p. 290, 331, pl. LXV, 1 (p. 378) = LXXVII, 5 (p. 391), pl. LXVI, 8 (p. 379) = LXXVIII, 1-2 (p. 392).

¹⁵ BAUMANN 1984, p. 57, pl. X.2.

¹⁶ BAUMANN 1991, vol. I, p. 111, vol. II, p. 138, pl. XIV, 1.

¹⁷ BARNEA & BARNEA 1984, p. 102, pl. 13.

¹⁸ TUDOR 1976, p. 437, 442, fig. 62, 5.

¹⁹ Informație Gudrun Fuchs-Gomolka (Eurasien Abteilung, Institutul Arheologic German, Berlin).

²⁰ ATANASOV 2005, p. 19, fig. 25,; două piese superbe, din aur, au fost găsite în necropola romană târzie de la Carsium, chiar în Scythia, vezi catalogul *Goldhelm, Schwert und Silberschätze. Reichtümer aus 6000 Jahren rumänischer Vergangenheit*, Frankfurt a. Main, 1994, S. 220, 89.1a-b (fibulele sunt aflate în patrimoniul MNIR, București).

²¹ FROVA 1954, *passim*; ATANASOV 2005.

²² FEUGÈRE 1993, p. 55-60.

²³ DRAGOMIR 1984, p. 180, pl. XIV/74.

de bronz ale unor acvile sau vulturi, toate datând din sec. II-III, descoperite la Porolissum, din *Colonia Aurelia Apulensis* (Alba Iulia-Partoș), Sucidava (Celei, oraș Corabia, jud. Olt), Orlea (jud. Olt), *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, Drobeta (Drobeta-Turnu Severin) sau, în sfârșit, la Băile Herculane²⁴.

Revenind la spațiul sud-dunărean, o altă piesă din această categorie a fost descoperită la Noviodunum²⁵. De asemenea, în Bulgaria, piese asemănătoare au fost descoperite în regiunile Plovdiv, Karlovo și Pleven²⁶, un vultur de bronz cu aripile desfăcute aflându-se în colecția Muzeului de Arheologie de pe lângă Institutul de Arheologie din Sofia.

Piesa noastră ar putea aparține categoriei *signa minora*, deși, după cum mărturisea Michel Feugère, date fiind circumstanțele descoperirii și caracteristicile obiectului, el ezită să vadă un vârful de insignă în figurina cu reprezentarea capricornului, ce fusese descoperită pe un drum roman, la nord de Wiesbaden²⁷. Vulturul reprezintă, desigur, un simbol al puterii Romei de foarte timpuriu, cunoscută fiind generalizarea sa ca semn al legiunilor²⁸. Pieseii noastre, înaltă doar de 5 cm (și cu o lungime între cioc-coadă de 7.2 cm), îi lipsește tocmai suportul pe care era fixată, motiv pentru care este greu de stabilit funcționalitatea directă. O altă posibilitate ar fi aceea ca vulturul nostru să fi fost asociat într-un grup statuar, pe un postament, cu *Iuppiter*. Oricum, este de notat faptul că aliajul din care a fost realizat și elementele stilistice caracteristice indică un import dintr-un centru metalurgic de prestigiu, fapt sugerat și de dr. Bogdan Constantinescu. În ceea ce privește datarea piesei miniaturale, care are și patină nobilă, R. Florescu avansa o datare în cursul sec. IV-VI, fără a indica, însă, analogii directe în sprijinul ideii sale.

CATALOG

I. Fibule

1. Fibulă cruciformă cu bulbi fațetați (de tip Zwiebelknopffibel). Realizată din bronz, prin turnare și cizelare. Patină maro închis. Fibula are brațe proporționate, terminate cu bulbi fațetați, hexaedrici. Arcul, triunghiular în secțiune, este decorat la îmbinarea cu piciorul cu triplă brățară de linii în relief, cea superioară fiind « dințată », la fel ca și discul bulbilor, alte elemente decorative fiind specifice și pentru brațul transversal. Atât partea curbată cât și piciorul au aceeași lățime. Brațul transversal este hexagonal în secțiune, prezentând îngroșări. Butonii laterali sunt fațetați, având formă hexagonală, spre exterior prezentând câte o mică proeminență. Legătura dintre butonii laterali și brațul transversal se realizează prin intermediul unor discuri zimțate. Piciorul are laturi paralele și este decorat cu trei perechi de volute dispuse simetric. În starea actuală decorul piesei este estompat. Acul lipsește iar portagrafa este de formă ovală, închizându-se pe dreapta. Analogii frecvente întâlnim până în Pannonia,

²⁴ TEPOSU-MARINESCU & POP 2000, p. 133-134, pl. 78, nr. 167-168; pl. 80, nr. 192, 194.

²⁵ Informație V.H. BAUMANN.

²⁶ ILIEVA 1994, p. 217, 221.

²⁷ FEUGÈRE 1993, p. 59.

²⁸ FEUGÈRE 1993, p. 56.

Raetia și Germania Inferior. Din punct de vedere cronologic astfel de piese sunt datate în a doua jumătate a secolului al IV-lea p.Chr. Se încadrează în tipul Keller 4B /Pröttel 3/4B / Genčeva 24e, caracterizat printr-un picior cu laturi paralele, mai lung decât partea curbată. Fibula a fost descoperită în necropola plană târzie, săpături Valeriu Cheluță-Georgescu, campania 1977, S. N, M. Dimensiuni: L. (lungime) 7.5 cm; l. (lățime) 5.2 cm; l.p. (lățime picior) 1-1.1 cm; 12. 57,3 gr. Nr.inv. MINAC 13641. Planșa 2.

2. Fibulă cruciformă cu bulbi fațetați (de tip Zwiebelknopffibel). Realizată din bronz, prin turnare, cizelare. Bulbul lateral stâng aproape globular, iar ceilalți doi mai apropiați de o terminație conică. Baza arcului, aproape triunghiular în secțiune, este decorată cu două linii laterale, dințate; același element decorativ poate fi întâlnit și pe discul celor trei bulbi. Brațul transversal dispune de alte elemente de decor (decupate). Piciorul este decorat cu trei perechi de elemente decorative profilate, simetric dispuse față de axul median. Păstrată în stare foarte bună, cu acul în portagrafă. Din punct de vedere cronologic piesa este încadrată în prima jumătate a secolului al IV-lea. Tipul Keller /Pröttel 2B / Genčeva 24d. Descoperită în necropola plană târzie, săpături Valeriu Cheluță-Georgescu, campania 1977, S. N, M. 18.. Dimensiuni: L. 8.5 cm; l. 5.6 cm; l.p. 0.9 cm; 47,3 gr. Nr.inv. MINAC 13728. Planșa 3.

3. Fibulă cruciformă cu bulbi fațetați (de tip Zwiebelknopffibel). Realizată din bronz, prin turnare, cizelare. Bulbii central și laterali sunt conici, ușor aplatizați. Brațul transversal – bara bulbilor în acoladă. Arcul decorat în zona mediană, cu o bandă de linii oblice. Baza arcului, trapezoidal în secțiune, este decorată cu o linie continuă dințată, profilată. Piciorul decorat cu o linie incizată dublă, cu zona centrală simplă. La partea superioară și inferioară prezintă două plăci, ornamentate bilateral cu 2, respectiv 3 perechi de cercuri duble. Păstrată în stare foarte bună, cu excepția resortului de prindere, care este parțial rupt. Din punct de vedere cronologic piesa este încadrată în a doua jumătate a secolului al IV-lea și primele decenii ale secolului al V-lea (cca. 360 – 415 p.Chr.). Tipul Keller 4A /Pröttel 3/4B / Genčeva 24e. Descoperită în necropola plană târzie, săpături Valeriu Cheluță-Georgescu, campania 1977, S. N, M. 19. Dimensiuni: L. 8.2 cm; l. 4.9 cm ; l. păstrată resort 2.4 cm; 54,9 gr. Nr.inv. MINAC 13729. Planșa 4.

4. Fibulă cruciformă cu bulbi fațetați (de tip Zwiebelknopffibel). Realizată din bronz, prin turnare, cizelare. Bulbii laterali sunt fațetați, hexaedrici. Piesă bogat decorată. Un disc dințat, tocit, delimitează bulbii laterali de brațul transversal. Bara bulbilor – brațul transversal, decorată cu elemente decupate, asemănătoare piesei nr.inv. 13641. Arcul și piciorul sunt decorate cu o bandă mediană punctată; pe picior apar, în dispunere laterală, trei perechi de câte trei incizii, dispuse radial (în evantai), ultimele cu analogii la piesele nr.inv. 13642 și 13724 (mai departe, cat. 5 și 7). Lipsesc bulbul central, acul și o bucată mică din portagrafă. Din punct de vedere cronologic piesa este încadrată în prima jumătate a secolului al IV-lea. Tipul Keller/Pröttel 2B / Genčeva 24d. Descoperită în necropola plană târzie, săpături Valeriu Cheluță-Georgescu, campania 1977, S. N, M. 17. Dimensiuni: L. 6.9 cm; l. 5.2 cm; 44,2 gr. Nr.inv. MINAC 13725. Planșa 5.

5. Fibulă cruciformă cu bulbi fațetați (de tip Zwiebelknopffibel). Realizată din bronz, prin turnare, cizelare. Fibula are arcul și piciorul proporționate, de

dimensiuni aproape egale. Un disc delimitează bulbii laterali, globulari (rotunjiți), în timp ce bulbul central este de formă conică. Bogat decorată pe arc și pe picior. Partea mediană a arcului, trapezoidal în secțiune, este ornată cu o bandă hașurată. Pe picior apar două incizii longitudinale, cu alte trei perechi laterale de incizii radiale. Alte elemente de decor decupat apar și pe brațul transversal. Păstrată în stare foarte bună. Lipsește parțial (rupt) acul (resortul) de prindere. Din punct de vedere cronologic piesa este încadrată în prima jumătate a secolului al IV-lea. Tipul Keller/Pröttel 2B / Genčeva 24d. Descoperită în necropola plană târzie; săpături Valeriu Cheluță-Georgescu, campania 1977, S. N, M. 13.. Dimensiuni: L. 6.8 cm; l. 4.6 cm; L. picior 3.2 cm; L. resort păstrată 1.2 cm; 28,5 gr. Nr.inv. MINAC 13642. Planșa 6.

6. Fibulă cruciformă cu bulbi fațetați (de tip Zwiebelknopffibel). Realizată din bronz, prin turnare, cizelare. Elementele decorative sunt foarte sărace. Un disc dințat, foarte tocit, delimitează bulbii laterali, globulari, de brațul transversal, decorat și el cu un motiv decupat. Arcul ușor mai mare decât piciorul. Baza arcului delimitată de picior printr-o linie continuă, profilată.. Lipsesc bulbul central, acul și o bucată din portagrafă. Din punct de vedere cronologic piesa este încadrată în a doua jumătate a secolului al IV-lea. Tipul Keller 4B /Pröttel 3/4B / Genčeva 24e. Descoperită în necropola plană târzie; săpături Valeriu Cheluță-Georgescu, campania 1977, S. N, M. 3.. Dimensiuni: L. 6.4 cm; l. 5.1 cm; 34,0 gr. Nr.inv. MINAC 13708. Planșa 7.

7. Fibulă cruciformă cu bulbi fațetați (de tip Zwiebelknopffibel). Realizată din bronz, prin turnare, cizelare. Identică pentru elementele constitutive și tipul de decorație cu fibula mijlocie, nr. inv. 13642 (cat. 5). Păstrată în stare foarte bună. Din punct de vedere cronologic piesa este încadrată în prima jumătate a secolului al IV-lea. Tipul Keller /Pröttel 2B / Genčeva 24d. Descoperită în necropola plană târzie; săpături Valeriu Cheluță-Georgescu, campania 1977, S. N, M. 20.. Dimensiuni: L. 4.5 cm; l. 3.1 cm; l. resort 3 cm; 13,7 gr. Nr.inv. MINAC 13724. Planșa 8.

II. Piese decorative.

1. Vultur miniatural. Acesta este reprezentat cu aripile strânse, miniaturizat, cu ciocul înălțat spre stânga. Stilizare realistă, cu multă atenție acordată realizării penajului, a ciocului și a ochilor păsării. Vulturul este redat în poziție de odihnă, cu aripile strânse. Penajul este îngrijit lucrat, prin incizii adânci. Piesa este întreagă; din bronz turnat plin și decor cizelat. Patină nobilă. Descoperită în interiorul cetății, la Capidava, în condiții nespecificate, în Sectorul V al cetății (1974). Figurina a fost datată de R. Florescu în cursul sec. IV-VI. Dimensiuni: înălțime 5 cm; L. cioc-coadă 7.2 cm. Nr.inv. MINAC 13662. Planșa 9.

* * *

Măsurătorile XRF²⁹ pentru bronzurile romane descoperite la Capidava, ce se regăsesc în formă sintetică și în tabelul 1, au condus la următoarele rezultate și

²⁹ Buletin de analiză – măsurări XRF semnat de Dr. Bogdan Constantinescu și Dr. Roxana Bugoi (Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei” – IFIN).

concluzii:

Fibulele cu cap de ceapă măsurate au fost în număr de 7, ele grupându-se în felul următor în funcție de compoziția determinată:

Grupul nr. 1

Nr.inv. 13729 - aspect galben-bronz, foarte frumos curățată, cu ac. Compoziția obiectului: Cu: 93.3 %, Zn: 5.0%, Sn: 0.8%, Pb: 0.3%, urme Ag, Sb, Fe – este practic vorba de alamă (aliaj Cu-Zn), ceea ce îi și dă aspectul galben. Prezența staniului se poate datora încercării de mărire a rezistenței mecanice a obiectului.

Nr.inv. 13728 - aspect galben-bronz, foarte frumos curățată, cu ac. Rezultatele măsurării indică următoarele: Cu: 93.55%, Zn: 4.80%, Sn: 1.00%; Pb: 0.25%, urme de Ag, Sb, Fe – practic aceeași compoziție ca și la precedenta fibulă.

Nr.inv. 13724 – de mici dimensiuni, aspect galben-bronz, foarte frumos curățată, cu ac. Compoziția rezultată în urma măsurărilor XRF se poate sumariza după cum urmează: Cu: 83.30%, Zn: 4.50%, Sn: 10.50%; Pb: 0.15%, Sb: 0.80%, As: 0.65%, urme de Ag, Fe – este un caz deosebit, fiind vorba de bronz (aliaj Cu-Sn) de bună calitate, la care s-a adăugat zinc pentru a accentua culoarea galbenă. Prezența arsenicului este legată de sursa de cupru, probabil alta decât la precedentele fibule. Se poate presupune că ar fi o fibulă feminină, execuția ei având loc într-un atelier metalurgic destul de performant.

Grupul nr. 2

Nr.inv. 13708 – dimensiune mijlocie, aspect arămiu întunecat, foarte frumos curățată, fără ac: Cu: 95.00%, Zn: 0.15%, Sn: 1.30%; Pb: 2.70%, urme Ag, Sb, Fe.

Nr.inv. 13642 – dimensiune mijlocie, aspect arămiu întunecat, foarte frumos curățată, fără ac: Cu: 92.0%, Zn: 0.7%, Sn: 4.0%; Pb: 2.5%, urme Ag, Sb, Fe.

Ambele fibule din acest grup sunt executate dintr-un bronz de bună calitate, cu proprietăți mecanice deosebite, având în compoziție plumb în cantitate relativ crescută (aliaj cu punct de topire scăzut, deci ușor obținabil) și o mică cantitate de zinc pentru obținerea culorii specifice.

Grupul nr. 3

Nr.inv. 13725 – fibulă mare, fără ac, aspect bronz întunecat. Cu: 90.0%, Zn: 2.2%, Sn: 6.5%; Pb: 0.8%, As: 0.2%, urme Ag, Sb, Fe.

Nr.inv. 13641 – fibulă mare, fără ac, aspect bronz întunecat. Cu: 90%, Zn: 2%, Sn: 6%; Pb: 1.5%, As: 0.20%, urme Ag, Sb, Fe.

Este vorba despre fibule de bronz de bună calitate, cu prezență de plumb în cantitate relativ ridicată și cu o cantitate de zinc semnificativă, având un rol important în obținerea culorii specifice bronzului. Prezența arsenicului sugerează aceeași sursă de cupru ca și în cazul fibulei cu nr.inv. 13724.

Nr.inv. 13662 – însemn militar roman sub formă de vultur (acvilă)/ element al unui grup statuar, reprezentând pe Iuppiter și acvila, obiect cu aspect arămiu, foarte bine curățat. Este vorba de un bronz de bună calitate, de tip "clasic", având în compoziție 92% Cu, 4% Sn, 3% Pb, urme Ag, Sb și Fe. Prezența însemnată a plumbului denotă o aliere făcută în scopul coborârii punctului de topire al aliajului. Compoziția de mai sus sugerează producerea obiectului într-un atelier cu tehnologie performantă.

Tabelul 1 – Rezultatele determinărilor concentrațiilor elementale prin metoda XRF asupra obiectelor de bronz și alamă descoperite la Capidava

Nr. inv.	Obiect	Cu (%)	Zn (%)	Sn (%)	Pb (%)	Ag (%)	Sb (%)	Alte elemente	Tip aliaj
13662	acvilă	92.00	-	4.00	3.00	0.15	0.15	Fe urme	bronz
13729	fibulă	93.30	5.00	0.80	0.30	urme	urme	Fe urme	alamă
13728	fibulă	93.55	4.80	1.00	0.25	urme	urme	Fe urme	alamă
13724	fibulă	83.30	4.50	10.50	0.15	urme	0.80	Fe, As:0.65%	alamă
13708	fibulă	95.00	0.15	1.30	2.70	urme	urme	Fe	bronz
13642	fibulă	92.00	0.70	4.00	2.50	urme	urme	Fe	bronz
13725	fibulă	90.00	2.20	6.50	0.80	urme	urme	Fe, As:0.2%	bronz
13641	fibulă	90.00	2.00	6.00	1.50	urme	urme	Fe, As:0.2%	bronz

În absența informațiilor de ordin stratigrafic și contextual, demersul nostru se înscrie într-o tendință modernă de valorificare a patrimoniului arheologic rămas inedit și de completare a datelor înregistrate în măsura posibilităților existente. Piesele prezentate mai sus au fost analizate sub aspect stilistic, cronologic și metalografic. În ceea ce privește lotul celor șapte fibule putem concluziona faptul că ele se încadrează în limitele secolului al IV-lea și începutul celui următor și reprezintă piese de bună calitate, lucrate în ateliere din apropiere. Nu avem certitudinea că ele au aparținut unor personaje de factură militară; pentru trei dintre aceste piese este verosimilă totuși apartenența lor către personaje feminine. Cât privește mica acvilă de bronz, lipsa contextului arheologic cert ridică serioase probleme cu privire la datarea absolută; datorită analogiilor consultate o putem plasa în epoca Principatului, ca parte integrantă a unui ansamblu statuar în asociere cu zeul Iuppiter. Calitatea statuetei atribuie execuția acesteia unui atelier de prestigiu, fapt important în economia relațiilor dintre fortificația de la Capidava și centre de producție însemnate ale Imperiului din acea perioadă.

BIBLIOGRAFIE

ATANASOV 2005 – Georgi Atanasov, *The Roman tomb in Durostorum – Silistra*, Silistra, 2005.

BARNEA & BARNEA 1984 – Ion Barnea & Alexandru Barnea, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum*, Peuce 9 (1984), p. 97-105; 503-518.

BAUMANN 1984 – Victor H. Baumann, *Raport asupra cercetărilor arheologice efectuate în ferma romană de la Telița, punctul „La Pod” (jud. Tulcea), în anul 1980*, Peuce 9 (1984), p. 51-66; 457-472.

BAUMANN 1985 - Victor H. Baumann, *Cercetări arheologice pe Valea Teliței (jud. Tulcea). I. Sondajul de la Frecăței*, Peuce 10 (1985), I p. 100-138.

BAUMANN 1995 a – Victor H. Baumann, *Așezarea rurală de la Telița-Amza. Săpături de salvare 1987-1988*, în: *Așezări rurale antice în zona gurilor Dunării. Contribuții arheologice la cunoașterea habitatului rural (sec.I-IV p.Chr.)*, Tulcea, 1995.

BAUMANN 1995 b – Victor H. Baumann, *Centrul de olărit de la Telița – Valea Morilor, punctul „Hogea”. Rapoarte ale săpăturilor arheologice (1982-1990)*, în: *Așezări rurale antice în zona gurilor Dunării. Contribuții arheologice la cunoașterea habitatului rural (sec.I-IV p.Chr.)*, Tulcea, 1995.

BUCOVALĂ & PAȘCA 1988-1989 – Mihai Bucovală & Cecilia Pașca, *Descoperiri recente în necropole de epocă romană și romano-bizantină la Tomis*, Pontica 21-22 (1988-1989), p. 123-161.

CHELUȚĂ-GEORGESCU 1979 – Nicolae Cheluță-Georgescu, *Cercetări efectuate în necropola romană [Capidava-1978]. Raport preliminar*, Materiale 13 (1979), p. 179-182.

DRAGOMIR 1984 – I.T. Dragomir, *Vestigii milenare inedite din patrimoniul Muzeului Județean de Istorie Galați – Colecția Dr. Alexandru Nestor Măcellariu*, Peuce 9 (1984), p. 157-185; 565-584.

FEUGÈRE 1993 – Michel Feugère, *Les armes des romaines de la République à l'Antiquité tardive*, Paris, 1993.

FISCHER 1988 – Th. Fischer, *Zur römischen Offizielsausrüstung im 3. Jahrhundert*, Bayerische Vorgeschichtsblätter 53 (1988), p. 167-190.

FLORESCU, FLORESCU, CEACALOPOL, 1961 – Grigore Florescu, Radu Florescu, Gloria Ceacalopol, *Săpăturile arheologice de la Capidava (1958)*, Materiale 7 (1961), p. 571-579.

FLORESCU, FLORESCU, CEACALOPOL, 1962 – Grigore Florescu, Radu Florescu, Gloria Ceacalopol, *Săpăturile arheologice de la Capidava*, Materiale 8 (1962), p. 693-704.

GENČEVA, 2004 – Eugenia Genčeva, *Les fibules romaines de Bulgarie de la fin du Ier s. av. J. – C. à la fin du VIe s. ap. J.-C.*, Velico Tirnovo, 2004.

HARHOIU 1973 – Radu Harhoiu, *Unele observații în legătură cu fibula cu butoni în formă de ceapă*, SCIV 24 (1973), 2, p. 321-322.

ILIEVA 1994 – Pavlina Ilieva, *Antique Zoomorphic Bronze Statuettes from the Collection of the Archaeological Museum to the Bulgarian Academy of Sciences*, in: *Acten der 10. Internationalen Tagung über antike Bronzen*, Stuttgart 1994, p. 217 – 222.

IONESCU, ALEXANDRU, CONSTANTIN 2002-2003 – Mihai Ionescu, Nicolae Alexandru, Robert Constantin, *Noi cercetări în necropola paleocreștină callatiană*, Pontica 35-36 (2002-2003), p. 225-277.

KELLER, 1971 – Erwin Keller, *Die spätrömischen Grabfunde in Südbazern*, Münchner Beiträge zur Vorund Frühgeschichte 14, 1971, München.

LUNGU & CHERA-MĂRGINEANU 1982 – Virgil Lungu & Constantin Chera-Mărgineanu, *Contribuții la cunoașterea unei necropole creștine a Tomisului (I)*, Pontica 15 (1982), p. 175-199.

NUBAR 1971 – Nubar Hamparțumian, *Contribuții la topografia cetății Histria în epoca romano-bizantină. Considerații generale asupra necropolei din sectorul bazilicii „extra muros”*, SCIV 22 (1971), 2, p. 199-215.

NUȚU & CHIRIAC 2012 – George Nuțu & Costel Chiriac, *Late roman brooches from Dobroudja*, Istros 18 (2012), p. 199-212.

PETRE 1964 – Aurelian Petre, *Cîteva mărturii ale culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov în Scythia Minor*, SCIV 15 (1964), 1, p. 59-80.

PETRE 1987 – Aurelian Petre, *La romanité en Scythie Mineure (IIe - VIIe siècles de notre ère). Recherches archéologiques*, Bulletin AIESEE 17-18 (1987), București.

PREDA 1980 – Constantin Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, București, 1980.

PRÖTTEL 1989 – Philipp Marc Pröttel, *Zur Chronologie der Zwiebelknopffibeln*, Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, 35, Teil 1, 1989, p. 347-372.

TUDOR, 1976 – Dumitru Tudor, *Arheologia romană*, București, 1976.

ȚEPOSU-MARINESCU & POP 2000 – Lucia Țeposu-Marinescu & Constantin Pop,

Statuete de bronz din Dacia romană, Monografii, I, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2000.

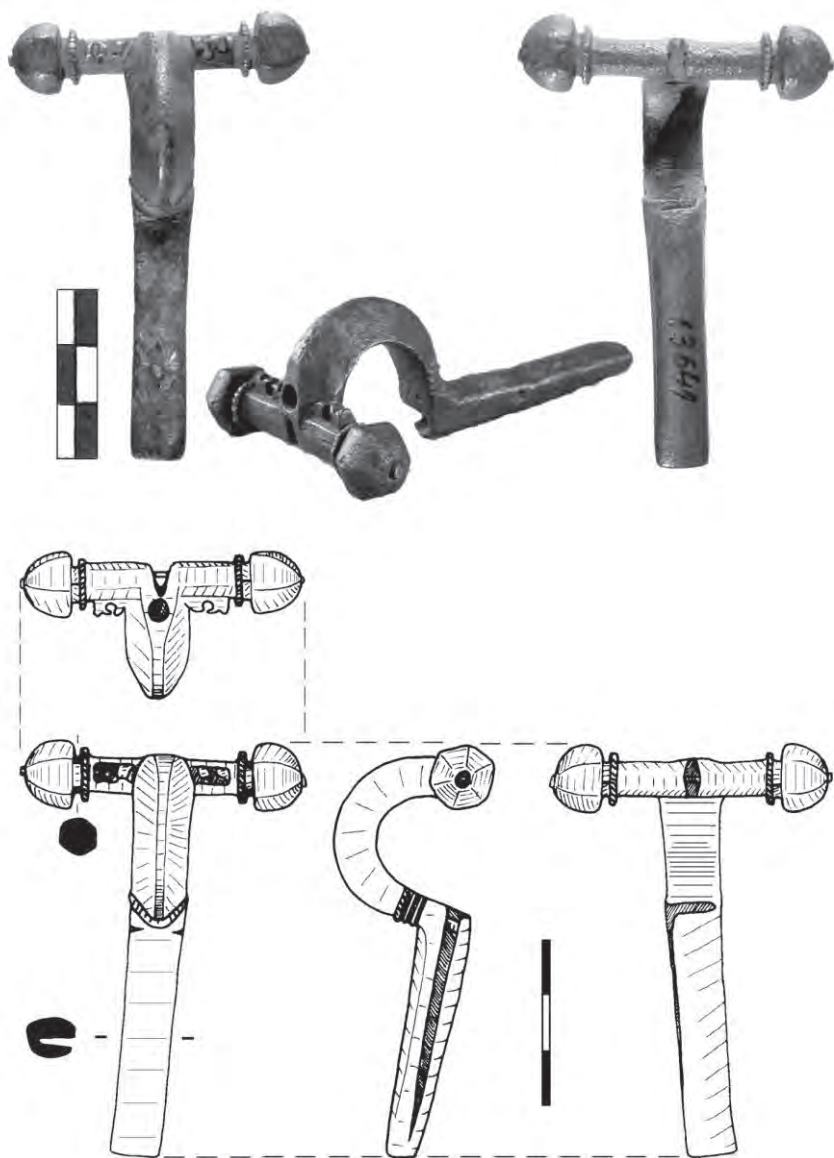
VULPE & BARNEA 1968 – Radu Vulpe & Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei. Romanii la Dunărea de Jos*, vol. II, București, 1968.

*** - *Goldhelm, Schwert und Silberschätze. Reichtümer aus 6000 Jahren rumänischer Vergangenheit*, Frankfurt a. Main, 1994.

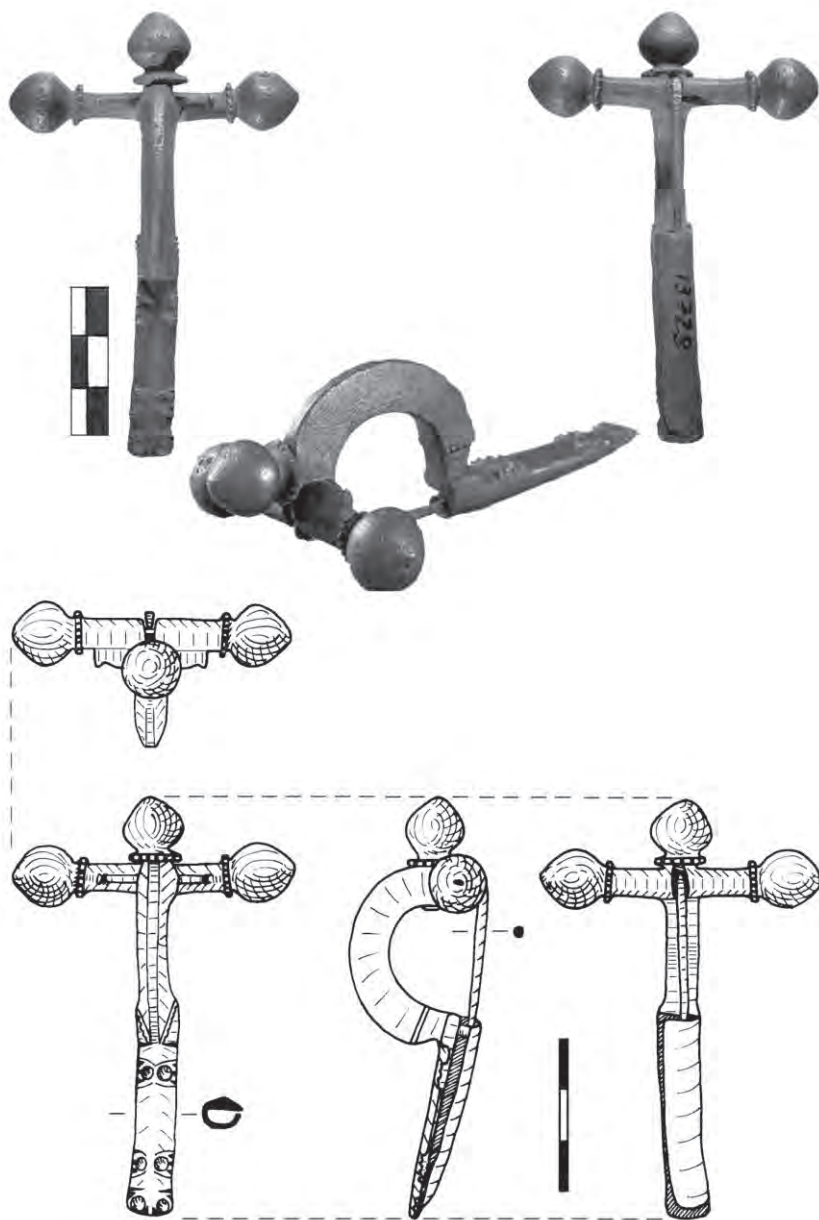
*** - *(L)ibida – Slava Rusă*, pliant al Institutului de Cercetări Eco-Muzeale din Tulcea, Consiliul Județean Tulcea, 2005.

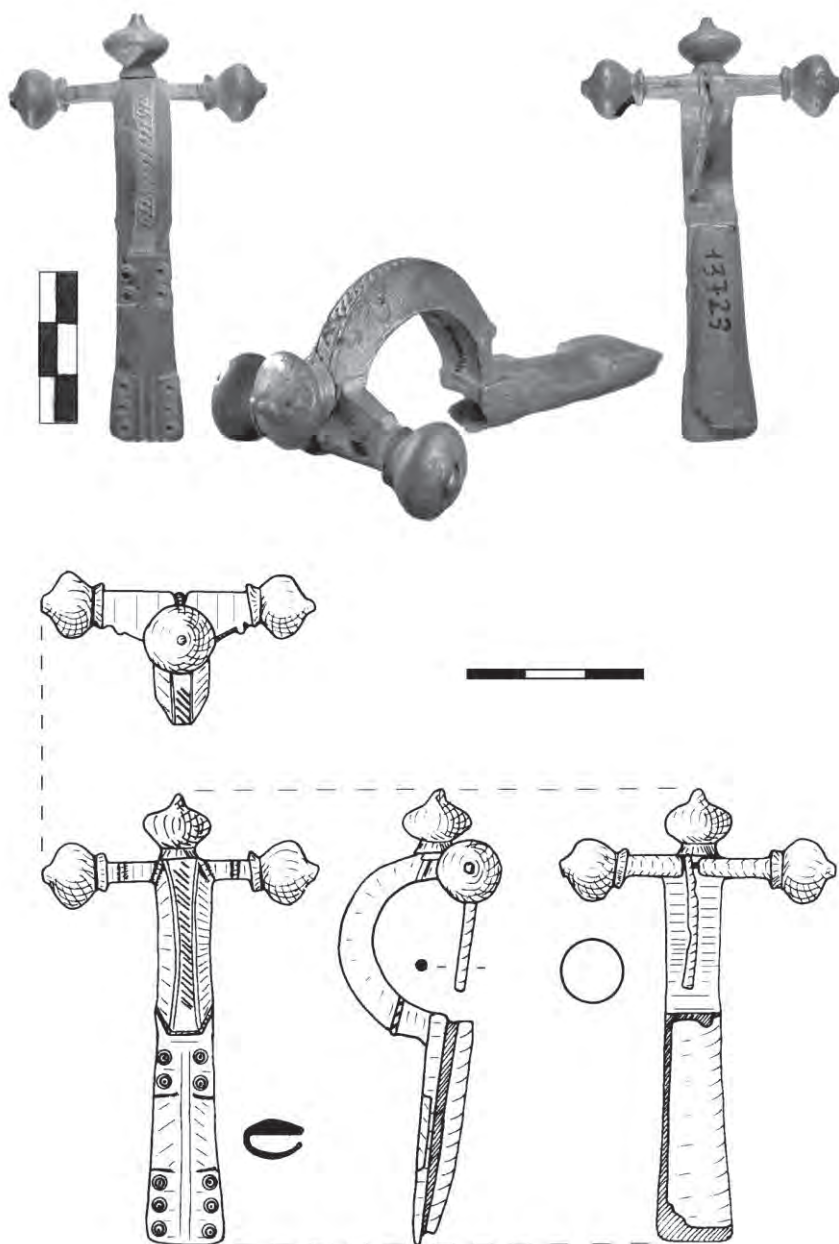
Pl. 1 – Harta cu amplasamentul fortificației, termelor și necropolelor Capidavense.

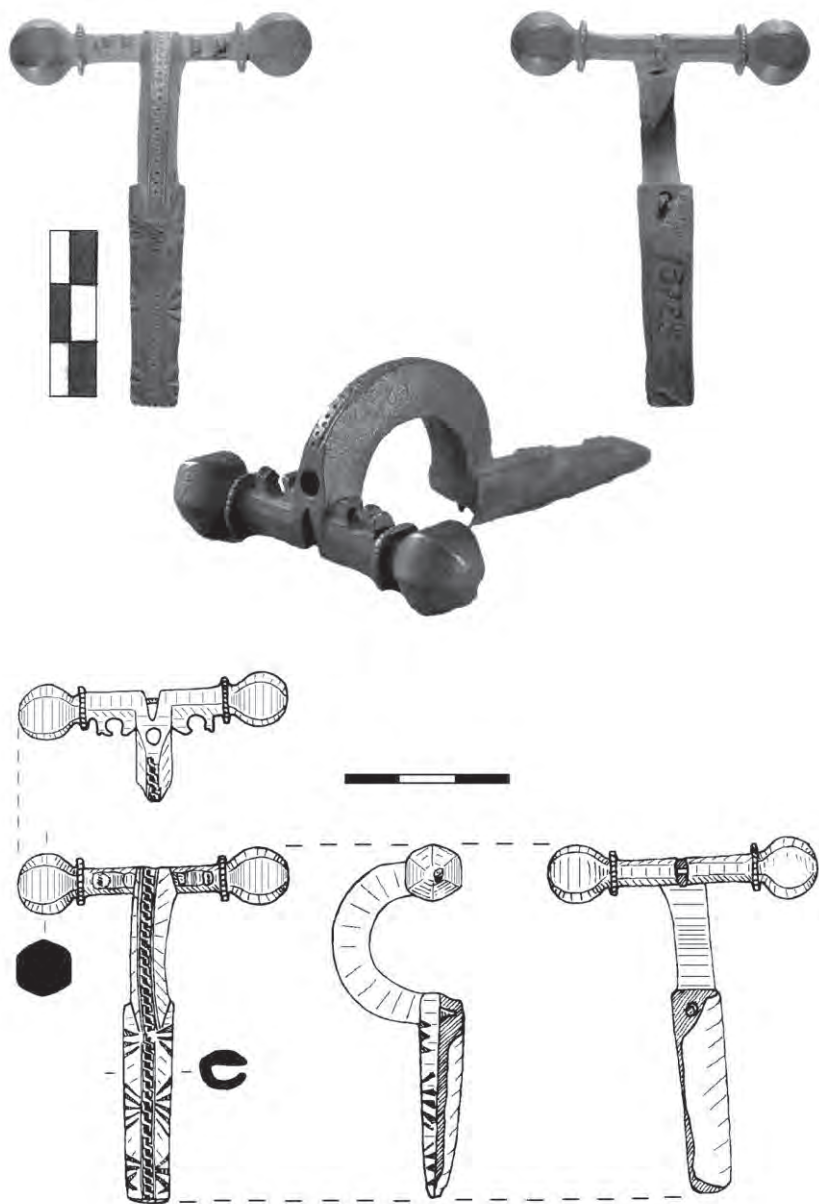
Pl. 2 – Fibulă bronz cat. 1 (nr. inv. 13641).

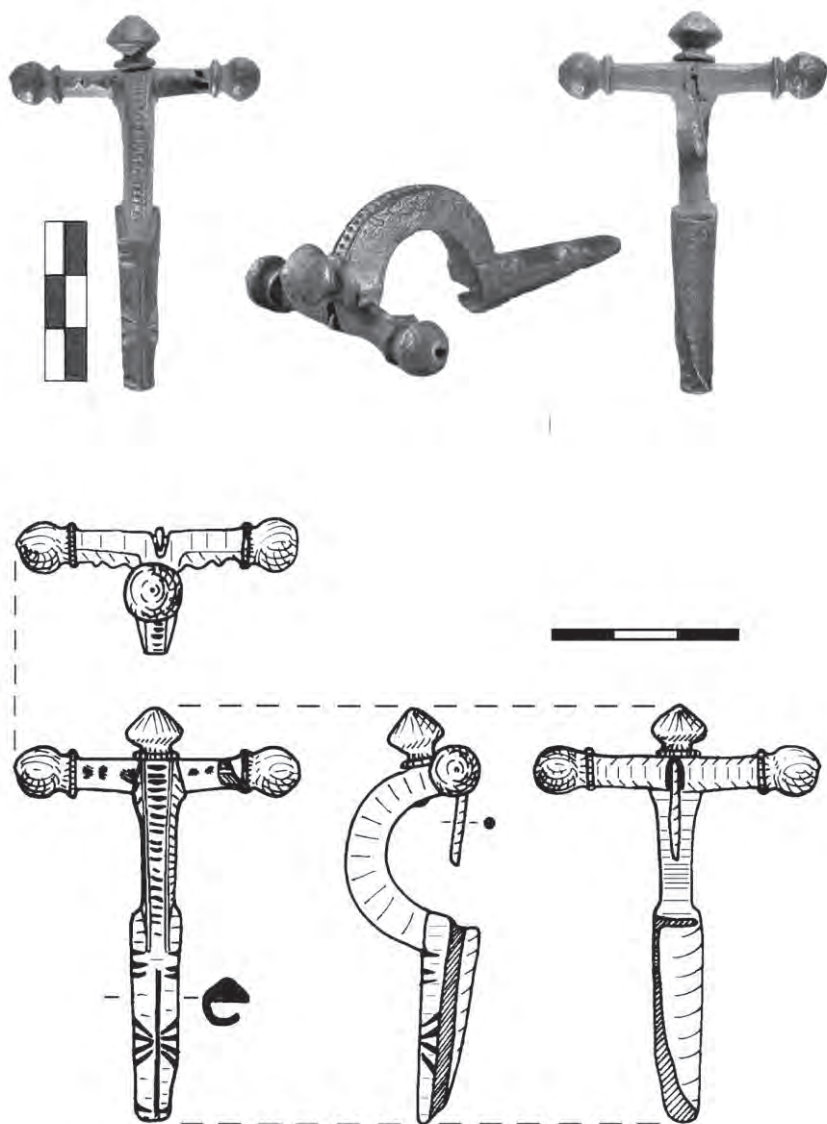
Pl. 3 – Fibulă bronz cat. 2 (nr. inv. 13728).

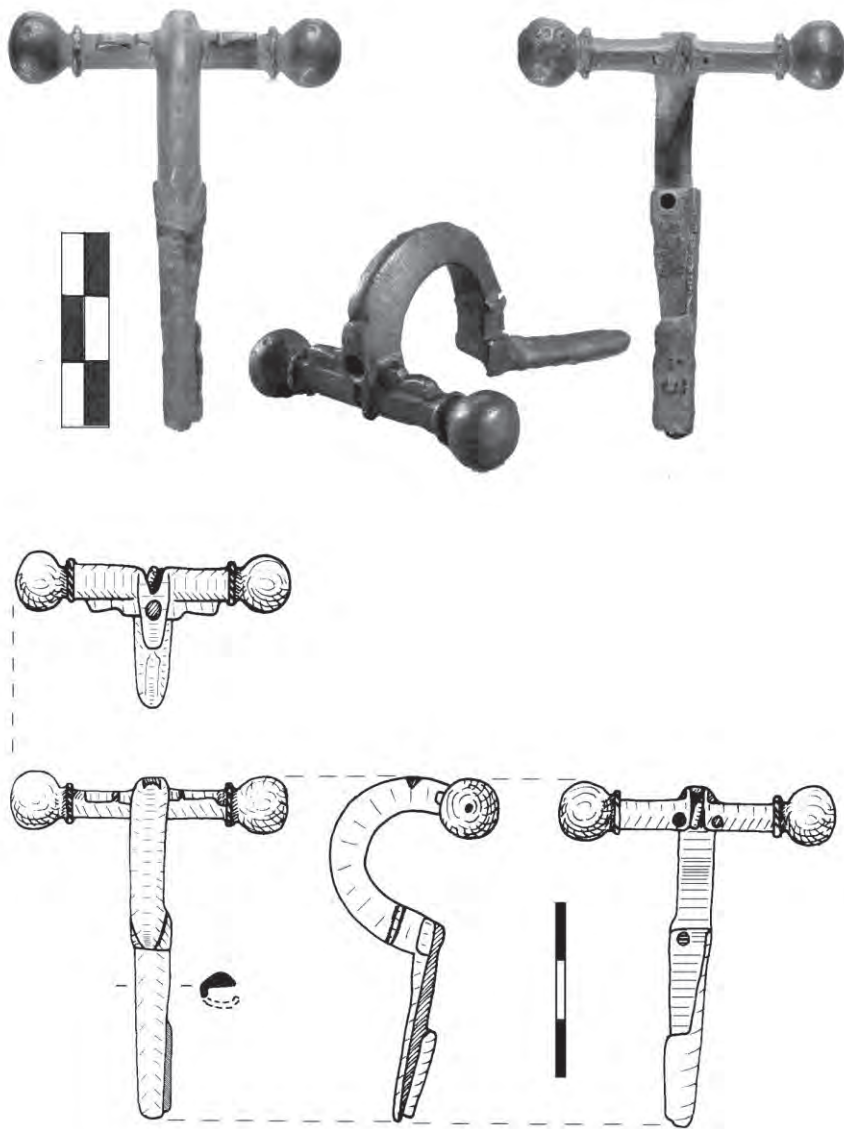
Pl. 4 – Fibulă bronz cat. 3 (nr. inv. 13729).

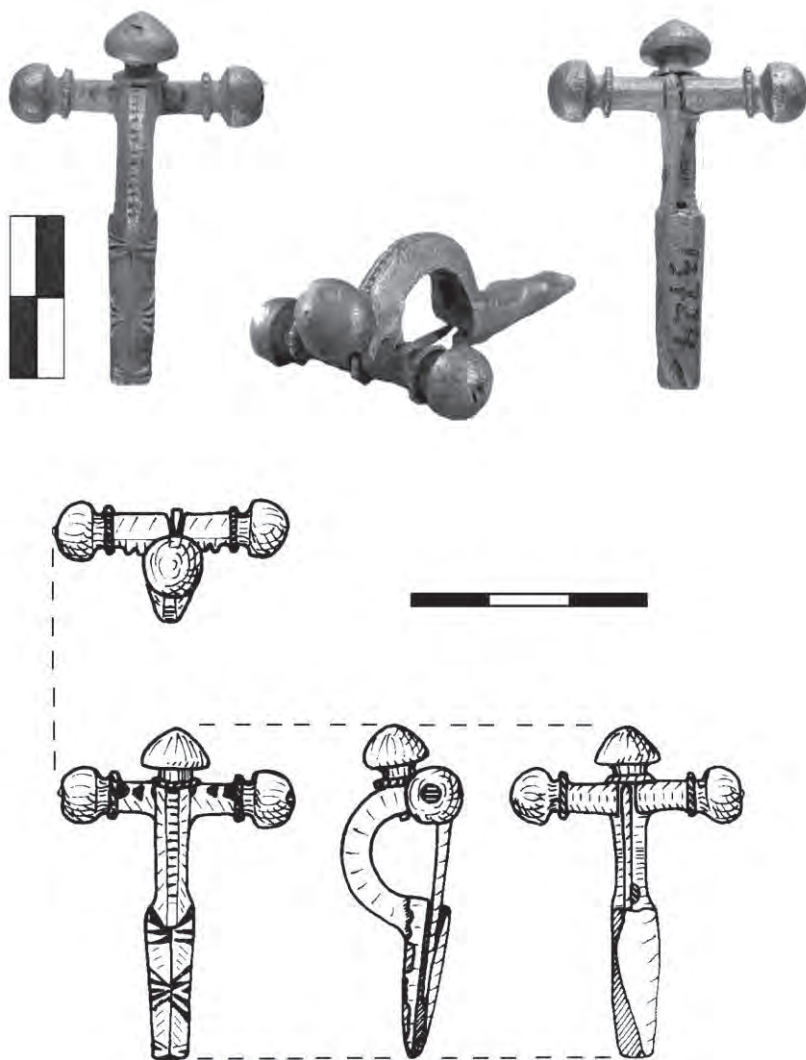
Pl. 5 – Fibulă bronz cat. 4 (nr. inv. 13725).

Pl. 6 – Fibulă bronz cat. 5 (nr. inv. 13642).

Pl. 7 – Fibulă bronz cat. 6 (nr. inv. 13608).

Pl. 8 – Fibulă bronz cat. 7 (nr. inv. 13724).

Pl. 9 – Acvilă decorativă din bronz (nr. inv. 13662).